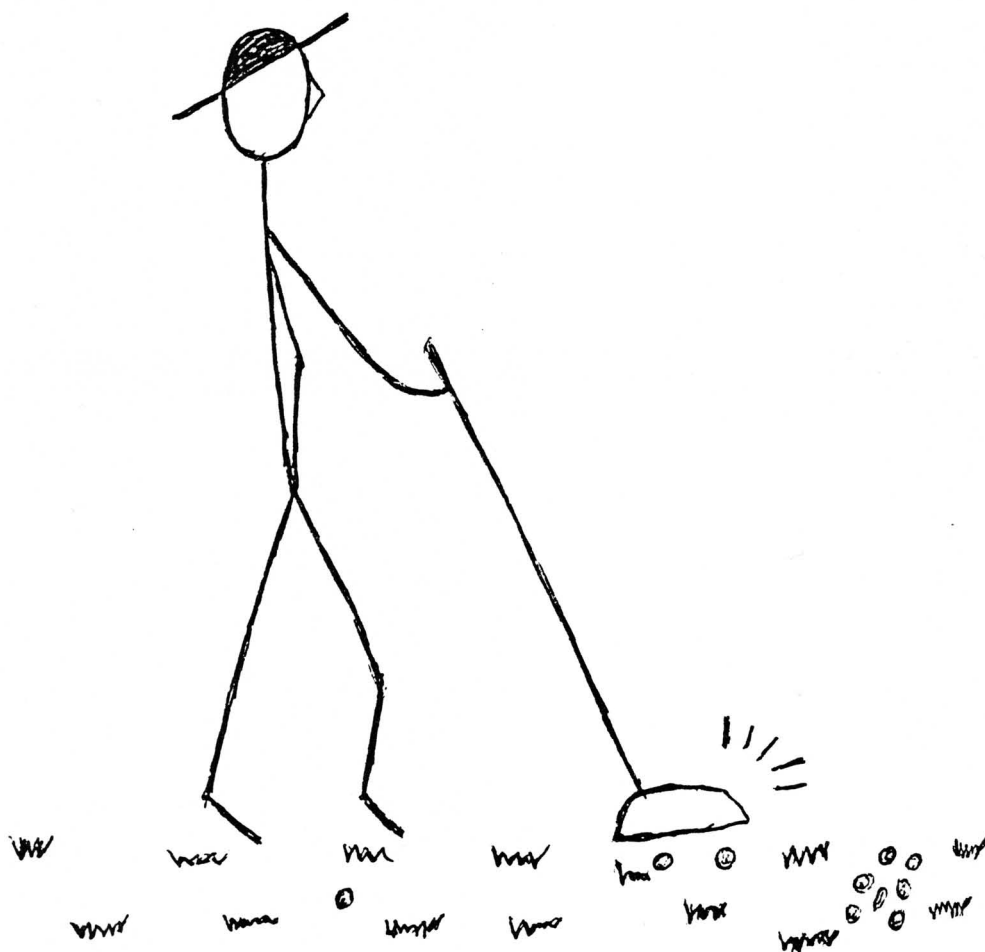

HUR OCH VAR?

En studie av lösfynd av mynt som deponerats mellan 800-1140 i Skåne,
Blekinge, Halland, Bornholm och Själland.

Magisteruppsats i Arkeologi
Stockholms Universitet
VT 1997
Av: Anja Koronen
Handledare: Cecilia Persson

KJ

ABSTRACT

This paper is a study of finds of single coins from the period 690-1140 in Skåne, Blekinge, Halland, Bornholm, and Själland. In Denmark, where the law permits the public use of metal detectors, such coins are often found by hobbyists using these devices. In Sweden a permit is required for the use of metal detectors, and single coins are therefore more commonly found at archaeological digs. In both countries the coins are found in a variety of places, often in graves, churches and churchyards, and at settlements. Coins found in graves may have been placed there as a custom, providing the dead with money to pay Charon, the ferryman, to cross Styx, the river of death. Coins found in churches and churchyards may have also been grave coins to begin with. Coins found at settlements are more likely to have been dropped accidentally, or placed in the ground or in a house for safekeeping.

INNEHÅLL

INLEDNING.....	4
MATERIAL OCH AVGRÄNSNING.....	4
DEN POLITISKA HISTORIEN I DANMARK UNDER VIKINGATID OCH TIDIG MEDELTID.....	5
HUR HAR MYNTEN HITTATS?	8
VAR HAR MYNTEN HITTATS?	10
GRAVAR OCH FYND AV MYNT.....	10
MYNT I KYRKOR OCH PÅ KYRKOGRÄRDAR.....	13
MYNT PÅ BOPLATSER OCH HANDELSPLATSER.....	15
AVSLUTANDE DISKUSSION	18
SKILLNADER OCH LIKHETER MELLAN DE OLIKA OMRÅDEN.....	18
LÖSFYND AV MYNT OCH SKATTFYND.....	19
SAMMANFATTNING.....	20
REFERENSER.....	21

INLEDNING

Denna uppsats är en översiktlig studie av lösfynd av mynt i södra Sverige och östra Danmark. Den är skriven vid Numismatiska forskningsgruppen i Stockholm. Uppsatsen beskriver hur dessa mynt har hittats och på vilka platser samt om fyndomständigheterna och -lokalerna skiljer sig för lösfynden jämfört med skattfynden av mynt. En sådan uppsats är relevant då lösfynd av mynt inte har fått i närheten lika mycket forskningsmässig uppmärksamhet som skattfynd. Skattfynd, dvs fynd med två eller fler mynt, är ett väl studerat ämne. Man har t ex diskuterat varför vikingatiden var så rik på silver. Speciellt Gotlands stora silverrikedom finns det flera olika teorier om (se t ex Stenberger 1958, Östergren 1989). Berodde den på livlig handel eller kom en stor del av silvret från piratverksamhet och danegälderna som de engelska kungarna var tvungna att betala ut till vikingarna för att de skulle sluta att plundra och härja i England (se t ex Sawyer 1985, Jonsson 1993a)? Man har även diskuterat varför skatterna grävdes ner i jorden. Krig och oroligheter har ansetts som anledningar både till att skatter har upphört att grävas ner och som anledning till att de har grävts ner (Östergren 1989:25). Även fornnordisk religion (Thunmark-Nylén 1986:24), samt att marken har fungerat som förvaringsplats har setts som skäl till nergrävning av skatter.

Debatten om varför lösfynd av mynt har deponerats i jorden är däremot mindre väldokumenterad. Denna uppsats är ett försök att sammanföra de befintliga kunskaper som finns om lösfynd av mynt i de valda områdena. Uppsatsen börjar med en översikt av Danmarks politiska historia under den aktuella perioden. Därefter tar jag upp de olika sätt som mynten har hittats, speciellt metalldetektorfynd. Jag fortsätter med att beskriva myntens olika fyndlokaler, t ex gravar, kyrkor och boplatssområden, och till slut diskuterar jag skillnader och likheter mellan de olika områden som uppsatsen behandlar samt mellan skattfynd och lösfynd.

MATERIAL OCH AVGRÄNSNING

Jag har gjort en sammanställning över vikingatida och tidigmedeltida lösfynd av mynt i Skåne, Halland, Blekinge, Bornholm och Själland. Skånelandskapen, dvs Skåne, Blekinge och Halland, fick sin största politiska betydelse i Danmark under 1000-talet med Lund som största myntningsort i Danmark. Skåne har troligen varit delat i två områden, sydvästra och nordöstra Skåne, under vikingatid och tidig medeltid och antagligen går delningen tillbaka till ett tidigare skede. Nordöstra delen av landskapet inlemmades senare i det danska riket än den sydvästra som redan hörde till Danmark. Nordöstra Skåne har haft mer anknytning österut, till Blekinge, Öland, Gotland och Bornholm (Anglert 1995:49f). Med Skånelandskapen kan man jämföra Själland som ligger nära geografiskt och också hade stor politisk betydelse under 1000-talet. Bornholm är ett speciellt område som ligger i utkanten av det danska området och har ett mycket stort lösfyndsmaterial. En 900-tals resenär, Wulfstan, som reste österut från Hedeby, nämner att Bornholm hade en egen kung, så det är möjligt att Bornholm under vikingatiden var självständigt och inte en del av Danmark (Randsborg 1980: 17). Han nämner också att Blekinge tillhörde Sverige (ibid). Tidsmässigt behandlar uppsatsen lösfynd som deponerats ca 800-1140 dvs främst vikingatid och tidig medeltid. Vikingatid är numismatiskt sett en period då utländska mynt från många olika länder importerades till de nordiska länderna. I Danmark minskade importen och den inhemska myntningen fick större betydelse tidigare, ca 1020-talet under Knut den Store, än i Sverige. Från ca 1060 i Danmark börjar de inhemska mynten dominera över de importerade.

Materialet består av 394 mynt. 166 mynt har hittats på Bornholm, 144 i Skåne, 70 på Själland, 10 i Halland och 4 i Blekinge. Mynten kommer från minst 12 olika länder eller områden med dagens gränser (den islamiska världen, Bysantinska riket, Karolingiska riket, Danmark, England, Frankrike, Frisiska området, Tyskland, Ungern, Italien, Norden och Sverige). Det finns även imitationer av bysantinska mynt samt skandinaviska imitationer av andra mynttyper.

Information och uppgifter om mynten har jag fått genom publikationer, arkiv och från olika museer. I Danmark har myntfynden publicerats i framför allt *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (NNÅ) och i *Arkaeologiske udgravninger i Danmark* (AUD). Fynd av engelska mynt i Danmark har publicerats av Galster i *Sylloge of Coins of the British Isles*, del 4 (1964). Fynd av engelska mynt i både Danmark och Sverige har även publicerats av Jonsson (1986). Ett italienskt mynt finns beskrivet av Bendixen (1988), några fynd av arabiska mynt är beskrivna av Kromann (1985) och Jensen (1993) har redovisat några lösfynd av tyska mynt.

I Sverige har delar av det skånska materialet, socknar från A-G och M-Ö, publicerats i *Corpus Nummorum Saeculorum* (CNS). En stor del av lösfynden är publicerade av Hårdh (1976). Om Löddeköpings utgrävningar har Ohlsson (1979) skrivit och myntmaterialet från Löddeköpings gravar är beskrivet av Galster & Jensen (1979). Jensen (1979) har beskrivit några danska myntfynd i Lund. Ett par mynt funna i Lund är beskrivna i Blomqvist bok om Lunds historia (1951). Lundqvist m fl (1993) har beskrivit ett myntfynd i Halland. Jag har även fått uppgifter om mynt direkt av Maria Cinthio på Kulturen i Lund, av Ulla Silvegren och av Hampus Cinthio på Lunds Universitets Historiska Museum (LUHM).

Ett problem som finns angående lösfynd av mynt är att veta om de verkligen är lösfynd. Ibland hittas flera enstaka mynt inom ett område. Mynten kan vara lösfynd men de kan även tillhöra en skatt, och det framgår tyvärr inte alltid helt klart i fyndbeskrivningar av mynten om de hittats var för sig eller tillsammans.

DEN POLITISKA HISTORIEN I DANMARK UNDER VIKINGATID OCH TIDIG MEDELTID

Vikingatiden i Danmark börjar ca 800 då de första danska vikingaräderna mot Västeuropa sker. Under 800-talet kan Fyn ha varit den centrala maktpunkten i Danmark. I början av 800-talet fanns det en kung Godfred. Han lät bygga en mur, 'Danevirke', i södra Jylland som skydd mot frankerna. Kung Godfred mördades 810 och hans söner slogs mot en kung Harald om makten. De danska räderna mot Västeuropa fortsatte under 800-talet och ibland med kungar som ledare över vikingarna. En del av dessa kunganamn är samma namn som för kungar i Danmark, men om det är samma personer vet man inte (Randsborg 1980:13). År 934 hette en dansk kung Knuba och han kan ha haft svenskt påbrå. I mitten av 900-talet finns makten hos Jellingedynastin i centrala Jylland. Vid Jellinge kyrka finns det två runstenar. Den ena har rests av kung Gorm över sin hustru Thyra. Kung Gorm var kung i Jellinge i början av 900-talet, kanske samtidigt som kung Knuba. Den andra stenen, som är den största runstenen i Danmark, har rests av kung Harald över sin far Gorm och sin mor Thyra. På den stenen står det bl a att Harald åt sig själv vann hela Danmark och Norge och gjorde danerna kristna. Kung Harald dog ca 987. Han lär ha regerat i ca 50 år och hans övergång till kristendomen skedde ca 960. Att han blev kristen kan ha varit ett sätt att skydda sig mot fienden i söder, i nuvarande tyskt område (ibid 1980:22). Kristendomen kan också ha varit ett ideologiskt försvar och stöd för

den nya kungliga makten som inte direkt vilade på någon förfoganderätt över jorden, något som den antagligen gjort tidigare under vikingatiden (Andren 1985:74f).

Bild 1) Kung Haralds runsten i Jellinge (från Randsborg 1980, sid 19).

Sven Tveskägg var son till Harald och blev kung efter sin fars död. 1013 dog Sven Tveskägg och Harald II blev kung. Han efterträddes år 1018 av Sven Tveskäggs son Kimt den Store som blev kung över Danmark, Norge och England. Striderna i Skandinavien skedde nu mellan olika nationer och om Danmark inte hade varit en enad nation hade varken Sven Tveskägg eller Knut den Store kunnat hålla båda sidor om Nordsjön (Randsborg 1980:22). Knuts son Hardeknut regerade mellan 1035-1042 och med hans död tog det danska Nordsjöimperiet slut. Danmark hade nu blivit en enhetlig stat med etablerade kyrkliga institutioner och en fungerande politisk maktapparat (ibid 1980:14).

Kung Hardeknut avled 1042 när han befann sig i England. Den norske kungen Magnus den Gode passade på att erövra Danmark och han kröntes till kung när Hardeknut hade dött. Magnus regering blev kort och en orolig tid. Perioden 1044-1047 kallas stridsperioden, eftersom kung Magnus slogs om makten med Sven Estridsen som var systerson till Knut den Store och ansåg sig ha rätten till tronen. 1047 gick Sven Estridsen segrande ur striderna och han blev kung över Danmark fram till sin död år 1074. För att behålla makten tog han hjälp av och allierade sig med kyrkan. Den gamla vikingatida makten enbart baserad på armen fungerade inte längre (Bendixen 1967:24).

De fem kungarna som följde Sven Estridsen var alla hans söner. Harald Hen (1074-1080) följdes av Knut den Helige (1080-1086). Denne, liksom sin far, förde en kyrkovänlig politik. Han ville återerövra England och för att finansiera det lät han prägla undermåliga mynt. Dessa mynt

och införandet av andra skatter kan ha varit orsak till missnöjet mot kungen som ledde till att han mördades framför altaret i S:t Albans kyrka i Odense (ibid 1967:28). Olof Hunger (1086-1095) fick sitt tillnamn pga svår missväxt och hungersnöd under sin regeringstid. Han följdes av Erik Ejegod (1095-1104) och Niels (1104-1114). Niels var 50 år då han blev kung och han regerade i 30 år. Han har fått tillnamnet den Gamle. År 1114 slogs Niels mot Erik Ejegods son Erik Emune och Niels besegrades och mördades. Erik Emune (1114-1117) blev kung men även han mördades. Kungatronen togs över av hans nevö Erik Lam (1117-1146). Denne abdikade 1146 och dog senare samma år som munk i S:t Knuts kloster i Odense (ibid 1967:31).

De flesta historiska källorna från vikingatiden om Skandinavien är från andra länder. De enda texterna i Skandinavien, förutom myntinskriftioner, är de som finns på runstenarna. Runstenar i Danmark finns utspridda över hela landet. Runstenstexten handlar ofta om tronföljden till titlar och landrättigheter, vilket kan ge en god ide om politiken och landsbygdens ekonomi. Runstenarna kom senare till Danmark än till Sverige och Norge. Deras uppkomst tycks ha ett samband med en ny social kategori eller nya sociala villkor, där stenen skulle upprätthålla den efterträdande personens position (Randsborg 1980:25).

Tidsmässigt kommer de tidigaste stenarna från Fyn och området där omkring. Jellingestenarna och andra stenar från samma tid, mitten av 900-talet, är vanligast i Jylland. De senare stenarna är från Sven Tveskägs tid runt 1000 och de största koncentrationerna av dessa stenar finns i nordöstra Jylland och i södra Skåne. Runstenarna på Bornholm skiljer sig från övriga danska stenar både i stil och tid. De är senare, ca 1050, och har samma stil som de svenska stenarna. De tidiga runstenarnas placering på Fyn, som ligger mer eller mindre i mitten av det danska området, kan bero på att det var här som den centrala makten fanns i början av vikingatiden. De som reste stenarna kan alltså ha varit anknutna till makten i landet. Jellingedynastins makt utgick från de centrala delarna av Jylland och vi vet att flera av stenarna från denna tid hörde ihop med den kungliga makten. Förflyttningen av maktens center från Fyn västerut kan ha berott på att det var i västra Danmark som de första städerna fanns och landsbygdens ekonomi kan ha förbättrats genom proviantering av städerna. Det kan också ha berott på att en ny kunglig släkt tog över från Godfredsläkten på Fyn. Under Sven Tveskägs tid fanns runstenar både i väst och öst. Hela landet var nu integrerat förutom möjligen Bornholm och Blekinge (ibid 1980:33). Bornholm erövrades antagligen i mitten av 1000-talet (Andrén 1983:54).

De första kända städerna i Danmark är Hedeby och Ribe och de är kända redan under 700-talet. Löddeköpinge i Skåne fanns möjligen också under 700-talet. Det var de enda handelsplatserna vid den tiden i området. På 900-talet nämns Hedeby, Ribe, Århus och Odense som biskopssäten. I slutet av vikingatiden var de viktigaste städerna Viborg, Odense, Lund, Ålborg, Århus, Ribe, Roskilde och Hedeby. Det fanns även mindre städer. Det fanns ingen huvudstad i Danmark förrän i slutet av medeltiden, utan kungen och hans följe flyttade runt i landet (Randsborg 1980:72ff).

Myntningen i Danmark börjar redan på 800-talet i Hedeby. Mynten anger inte myntort eller myntherre. I mitt material har jag fyra fynd av dessa mynt. Ett av mynten hittades i en grav i Blekinge, ett är från Löddeköpinge i Skåne och två är från Sjöland. Mellan 975-990 präglade man i Danmark små, tunna mynt utan inskrifter. Runt år 995 började man i Danmark, Sverige och Norge samtidigt att prägla mynt som var kopior av den engelska kungen Ethelreds Crux-mynt (som präglades mellan 991-997 i England). Mynten hade inskrifter som talade om de olika kungarnas namn dvs Sven Tveskägg i Danmark, Olof Skötkonung i Sverige och Olav Tryggvason i Norge. Under Knut den Store börjar mynten präglas med myntorternas namn på.

Den största mynttorten var Lund, följt av Roskilde och därefter Hedeby, Ribe, Viborg, Örbaek, Odense, Ringsted och Slagelse. Det fortsätter att förekomma mynt från andra länder i Danmark och den inhemska myntningen slår helt igenom först under Harald Hen (1074-80). I Min C-uppsats kan jag visa att importen av de engelska mynten upphör först på Själland och i Skåne (1059), vilket kan bero på att den inhemska myntningen först slog igenom här medan det i Jylland och på Bornholm finns senare fynd (Koronen 1996:37).

HUR HAR MYNTEN HITTATS?

I materialet som jag har arbetat med har 145 av 394 mynt hittats under arkeologiska utgrävningar (varav tre med metalldetektor). 136 mynt har hittats med metalldetektor. 13 st av det bearbetade materialets mynt har hittats vid utförda rekognosceringar av områden. Övriga mynt, 103 st, har hittats även slump eller så finns det inga uppgifter om fyndomständigheten. Hur mynten hittats skiljer sig ganska stort åt i de olika geografiska delarna av materialet. 133 av 236 mynt på Själland och Bornholm har hittats med metalldetektor. I Skånelandskapen är siffrorna 3 av 158 mynt för metalldetektorfynden (varav två var under arkeologiska undersökningar). I Skånelandskapen har de flesta mynten, 107 st, hittats under arkeologiska utgrävningar. 38 av mynten på Själland och Bornholm har hittats under arkeologiska utgrävningar.

På 1970-talet ökade användningen av metalldetektorer. Detektorerna hade då utvecklats tekniskt och blev lätthanterliga och relativt billiga. Det blev en hobby att gå ut med metallsökare och leta fynd. I England ryktades det om personer med metalldetektorer som gravplundrade och plundrade arkeologiska utgrävningar nattetid. I slutet av 1970-talet ökade användningen av detektorer på Gotland snabbt och man hörde allt mer talas om skattletning, plundring och fornlämningar, t ex boplatser och gravar som skadades. Samtidigt ökade även bruket av detektorer i Danmark. Utvecklingen av lagar som behandlar metalldetektoranvändning har skett på olika sätt i de två länderna. Dessa lagar har spelat stor roll för hur stort antal lösfynd av mynt som har gjorts.

Den svenska fornminneslagen förbjuder grävning på fasta fornlämningar. Alla som hittar ett fornfynd som är helt eller delvis av guld, silver eller koppar ska lämna in det till museum eller till polisen. Den som har hittat fornfyndet kan få en ersättning för det och en hittelön. Trots dessa bestämmelser lämnades inte alla hittade föremål in av detektoranvändare i slutet av 70- och början av 80-talet och fornlämningar plundrades och skadades. Metalldetektoranvändare visste inte alltid om fyndplatserna hade samband med en fornlämning som inte var synlig ovanför jorden (Meschke 1985: 156). Vikingatida mynt försvann till den svarta marknaden. Problemet fanns speciellt på Gotland som har ett större antal förhistoriska skattfynd än något annat område i världen (Östergren 1985:13). Därför infördes nya bestämmelser i den svenska fornminneslagen 1985, vilka innebar förbud mot att medföra metalldetektorer till en fast fornlämning, vilket även gäller skeppsvrak. Förbudet gäller även området runt om fornlämningen, t ex för ett gravfält kan det betyda flera hundra meters omkrets. Förbud stiftades även mot att använda metalldetektorer vid tidigare fyndplatser av fornfynd. Gotland betraktas som en sammanhängande fyndplats, vilket innebär att det över hela Gotland blev förbjudet att använda metalldetektorer. Förbudet gäller inte för yrkesmässig användning (t ex väg- och gatukontor, lantmätare, rörfirmor, polis och brandkår). Ansökan för tillstånd att använda metallsökare gör man hos Länsstyrelsen (Meschke 1985:158f). År 1991 skärptes lagen ytterligare och man kan inte längre använda detektor någonstans i Sverige utan tillstånd. På Gotland har 4 personer

hittills dömts till fängelsestraff med hjälp av fornminneslagen för olovligt bruk och plundring med metalldetektorer.

Men metalldetektorn har inte bara setts som en förbannelse i Sverige. För arkeologer har den blivit ett viktigt instrument vid utgrävningar och undersökningar. På Gotland t ex startade man skattfyndsprojektet 1976 under ledning av Majvor Östergren och där har man haft stor hjälp av detektorer. Skattfyndsprojektet har som syfte att kartlägga de gotländska vikingatida skattfyndsplatserna och man har gjort systematiska efterundersökningar av äldre fyndplatser med metalldetektorer. Genom detta projekt har man dragit slutsatsen att de flesta skatterna gömdes undan på de samtida boplatserna, även inne i husen. Därmed har man kunnat visa att den gamla hypotesen, om att de skulle vara nergrävda en bit från gården ute i terrängen, inte stämmer. Genom skattfyndsprojektet har man också fått fram värdefull information om den vikingatida bebyggelsen som tidigare var relativt okänd (Östergren 1985: 14ff).

Den danska fornminneslagen, *danefae*, hindrar inte vanliga medborgare att leta efter fornfynd utom på fridlysta fornminnen och andra skyddade områden. Vissa typer av fynd är man skyldig att överlämna till staten och för dem får man hittelön. Det gäller t ex alla fornfynd av metall (Höiland Nielsen & Vang Petersen 1993:223).

I Danmark har man kanske inte i samma utsträckning som i England och på Gotland råkat ut för plundrare och skadegörelse av fornminnen. Här ser man i alla fall mer positivt på amatörernas användning av detektorer. Med detektorernas hjälp har fyndtillväxten av fornsaker i metall ökat drastiskt. Detektorfynden hittas ofta utan sammanhang med andra fornsaker eller förhistoriska anläggningar. Men ofta kommer de från boplatsområden. Detta har gjort att man nu har hittat fler boplatser från yngre järnålder i Danmark, något som man innan metalldetektorerna knappt kände till. Detektorfynd har även hjälpt till att bidra till bilden om hur hantverket och handeln såg ut under järnåldern. Viktlod är den fyndgrupp som har ökat mest genom detektorfynd, vilket har kunnat hjälpa till när man ska tolka en handelsplats (ibid 1993:223ff).

Det man kan diskutera nu är vilket av de två länderna som har lyckats bäst i sin hantering av metalldetektorer. Arkeologernas källmaterial finns i jorden. När det har grävts upp kan man inte längre gå tillbaka till det. Därför är det oerhört viktigt att man dokumenterar noggrant vid utgrävningar. Hur bra fyndens värde är som källmaterial och informationskälla beror helt på hur väl dokumentationen och analysen av fyndomständigheten har skett. Ett skattfynd bör helst vara intakt och komplett för att det ska kunna tolkas på rätt sätt. Om det t ex fattas mynt kan tolkningen bli snedvriden, speciellt om de yngsta mynten saknas kan tolkningen av nedläggningstiden av skatten bli helt fel (Kyhlberg 1985:8t). Det är också vanligt med strö mynt på en boplatz och det är inte alltid lätt att skilja dem åt från skattfyndens mynt om de inte ligger långt ifrån i tid och därför måste dokumenteringen vara välgjord (Östergren 1985:16). För att kunna göra en bra dokumentation krävs det att man har arkeologisk grundkunskap (Kyhlberg 1985:8).

När amatörer hittar fornfynd med hjälp av metalldetektorer är det inte säkert att de har tillräckligt med kunskap och därför kan de göra skada på en fyndplats. Viktig arkeologisk data kan förstöras vilket gör det svårt för arkeologer att kunna tolka materialet på rätt sätt. I Sverige har man ansett att dessa problem är såpass viktiga att man förbjudit användningen av metalldetektorer utan tillstånd, men i Danmark anser man att amatörerna tillför mer än de förstör. Det positiva som sker i Danmark är att arkeologer och numismatiker hela tiden rar ett växande källmaterial att arbeta med. Ett problem nämns av Jensen och det är att de pga nedskärningar

inte längre hinner med i fyndbehandlingen av alla dessa nya detektorfynd (Jensen 1988:224). Ett annat problem kan också vara att de inte har möjlighet att i större utsträckning undersöka alla fyndplatser för att göra en fullständig dokumentation. Det borde betyda att man i Danmark, trots allt nytt källmaterial, inte får en helt korrekt bild av fyndplatserna. Och hur säker kan man vara på att alla fornsaker verkligen lämnas in? Därför tycker jag att den fria användningen av metalldetektorer i Danmark inte bara är positiv. Om man ser till Sverige som har ett förbud mot användning av metallsökare utan tillstånd, borde problemet bli att man inte får in lika mycket källmaterial som i Danmark. För Gotland finns det alltför stora risker med en fri sökning med metalldetektorer pga den avsevärda fyndrikedomen. I övriga Sverige skulle man nog hitta mer fornfynd om fler fick använda detektorer, men frågan är hur väl arkeologer skulle hinna med att dokumentera och tolka materialet. Idealet vore förstås att fler utbildade arkeologer skulle anställas för att ta hand om det ökade materialet, men det är inte särskilt troligt att det skulle ske.

På vissa arkeologiska undersökningar i Sverige har man tagit hjälp av amatördetektorföreningar från Bornholm. Dessa metalldetektoranvändare är genom många års erfarenhet väldigt duktiga men samtidigt tycks det mig felaktigt att ta hjälp av danska amatörer när man i Sverige inte har samma chans som amatör att lära sig mer om detektorerna och hur man bäst använder dem.

Sammanfattningsvis kan man säga att båda ländernas lösningar har både positiva och negativa sidor. Sverige skulle möjligtvis kunna vinna på att låta fler få chansen att använda metall-detektorer, fast man kanske bör fortsätta att betrakta Gotland som ett specialområde som helt skyddas från amatöranvändning av detektorer pga det stora stöldbegärliga fornsaksmaterialet som finns där. För övriga delen av Sverige skulle kanske amatörer få använda detektorer. Det borde inte finnas fler plundrare och förstörare i Sverige än vad det finns i Danmark. Problemet skulle då vara om det finns tillräckliga resurser för dokumentation och efterundersökningar av fyndplatserna.

VAR HAR MYNTEN HITTATS?

GRAVAR OCH FYND AV MYNT

Varför har mynt lagts i gravar? Har de t ex använts som smycken eller har de lagts i graven i sin funktion som ett betalningsmedel? I det bearbetade materialet har 34 mynt hittats i gravar. De flesta av dem, 27 st, är hittade i Skåne varav 13 st i Löddeköpinge. 5 st är hittade på Bornholm och 1 var i Blekinge och Halland. Två av gravmynten från Bornholm (ett från okänd plats och ett från Bodilsker) och ett från Skåne (Ingelstorp) har använts som smycken. Två mynt från Skåne kommer från brandgravar (Ingelstorp och Norrvidinge), ett av dem låg i ett kärl (Norrvidinge). Av Löddeköpings 13 gravmynt är 8 st halverade (från gravarna 182, 393, 406, 416, 488, 535, 596, 1200). I kvarteret Repslagaren i Lund är två av tre gravmynt också halverade (gravarna 823 och 1427). De övriga gravmynten är antingen hela mynt eller så finns det ingen uppgift om dem.

Ellinor Andersson (1992) har skrivit en C-uppsats om mynt i vikingatida gravar i Mälardalen. Hon har tolkat halverade och hela mynt som betalningsmedel. På Birka fanns mynt som betalningsmedel i gravar i både kvinno- och mansgravar. I övriga Mälardalen fanns mynt som betalningsmedel endast i mansgravar, med ett undantag. Smyckesmynt, dvs mynt med hål eller

hänge kan endast kopplas till kvinnogravar, både på Birka och i övriga Mälardalen (Andersson 1992:32). En jämförelse kan göras med Löddeköpinges 13 gravmynt. I jämförelse med Anderssons studie kan inga av Löddeköpinges mynt betraktas som smyckesmynt för de har varken håll eller hängen. 5 av gravarna är kvinnogravar och 5 av gravarna är mansgravar. De övriga är inte könsbestämda. Både i Birka och i Löddeköpinge finns alltså, enligt Ellinor Anderssons tolkning, mynt som betalningsmedel både i kvinno- och mansgravar. Tolkningen av gravmynten skulle kunna vara att även i Löddeköpinge kunde både män och kvinnor delta i handeln. Materialet i Löddeköpinge är dock alldeles för litet för att kunna dra några slutsatser. På Birka innehöll 134 av 1173 utgrävda gravar mynt (ibid 1992:7), men i Löddeköpinge var det endast 13 av 1300 utgrävda gravar som innehöll mynt. Dessutom är gravarna i Löddeköpinge senare än de på Birka.

En annan tolkning av gravmynt är att de är charonsmynt. Charonsmynt är en grekisk sedvänja. Ett mynt läggs hos den döde så att de kan betala färjemannen Charon för färden över dödsfloden Styx. Mynten läggs ofta i munnen men de kan även läggas i handen eller på ögonen (Gräslund 1965-66: 173). Under romersk järnålder och folkvandringstid finns det belägg på charonsmynt i Norden (ibid 1965-66:168). Seden kan ha kommit till Norden från Romarriket. Under romersk järnålder importerades varor från Romarriket till Norden och det är inte helt osannolikt att man även importerade vissa sedvänjor. Det kan även ha varit nordbor som vistats i Romarriket och som har tagit med sig sedvänjan hem.

Etnologiska studier har gjorts i Sverige om mynt i samband med döden. Förutom att mynten skulle vara färjepengar fanns det föreställningar om att mynt kunde hindra den döde från att gå igen och för att hindra den dödes efterlevande att använda hans/hennes ägodelar samt att den döde inte skulle störa dem som stod i skuld till honom/henne. Mynten kunde placeras på flera olika ställen t ex under svepningen, i en portmonnä, under huvudet, i en hand men även på graven. Vare sig det gäller färjepengar eller pengar för andra skäl så finns seden i Sverige från 1700-talet och ända in i 1900-talet (ibid 1965-66: 174f). Även under medeltiden tycks seden ha förekommit, åtminstone i Sverige (ibid 1965-66: 178). Det verkar därför troligt att seden även skulle finnas under vikingatiden. I Birkas gravar med mynt var det inga som hade placerats i munnen. Myntens vanligaste placering är ovanför midjehöjd (55%) och vid midjehöjd (32%). I Löddeköpinge var det vanligt att mynten låg vid huvudet eller vid en hand. Placeringen av myntet vid hand, huvud eller bröst kan stämma in på tolkningen av myntet som charonsmynt. Mängden mynt i en grav kan också användas till att tolka myntens betydelse. I Löddeköpinge fanns det inte mer än ett mynt i någon grav. I Birkas gravar var det också klart vanligast med ett eller mindre än ett mynt i gravarna med mynt (82% av myntgravarna hade ett mynt eller mindre, 18% hade mer än ett mynt). Med tanke på den myntrikedom som fanns under vikingatiden, kanske speciellt på handelsplatser som Birka, är det en liten mängd som har lagts i gravarna. Om det var rika personer som har begravts med mynt kunde de ha fått en större mängd mynt. Det gör det mer troligt att mynten har använts symboliskt, kanske som charonsmynt. Mynten i Löddeköpinge har också tolkats som charonsmynt (Cinthio 1979: 117).

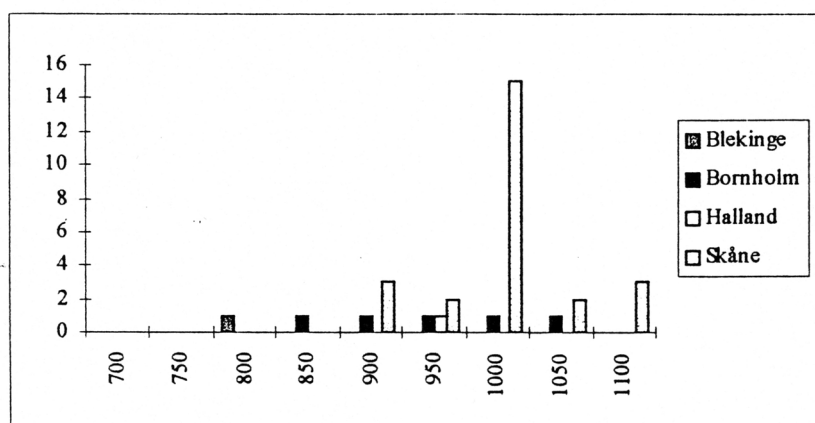

Fig 1) Datering av lösfynd av mynt hittade i gravar. 2 mynt i Skåne är odaterade och därför inte med i diagrammet.

Hur ser då gravmyntens datering ut? Det äldsta myntet är ett nordiskt mynt med dateringen 825 och det har hittats i en grav i Hjortsberga socken i Blekinge. Det yngsta myntet i materialet är ett danskt präglat mynt under kungen Erik Lam, daterat till 1137. Det myntet är hittat i Helsingborg i Skåne. Det finns alltså mynt i gravar från hela tidsperioden. Dateringar på 800-talet är det bara 2 mynt som har, det nordiska och ett arabiskt mynt. Det finns 8 mynt med 900-tals dateringar, 5 arabiska, 2 tyska och 1 engelskt. De flesta mynten, 19 st är präglade under 1000-talet, varav 14 är danska och 5 är tyska. 3 danska mynt präglade under 1100-talet är de yngsta mynten i materialet. Dateringen av mynten visar att gravmynt fanns under hednisk (speciellt tydligt i brandgravarna) såväl som kristen tid, även om man inte vet säkert om de som lade mynten i gravarna verkligen var kristna. Efter 1038 är enbart danska mynt deponerade i gravar, men det är svårt att avgöra hur lång tid det tog mellan präglingen och deponeringen i graven. Upphörandet av utländska mynt i gravarna skedde antagligen för att den inhemska myntningen alltmer tog över och importen av utländska mynt minskade.

Vid Sannagård i Vinbergs socken i Halland har man grävt ut ett gravfält som har använts från 300-talet fram till 900-talet. De äldsta gravarna består av urnebrandgropar och brandgropar medan de yngre gravarna är brandlagergravgömmor. I en grav påträffades tre mynt varav två var nordiska mynt daterade till ca 825 och ett var arabiskt utan närmare datering än mellan 749-815. Förutom mynten fanns det även ett fragment av tunn silverplåt, 29 glas- och silverpärlor och en stor kon i kvarts. En C14-datering av graven har gett perioden 780-860 (Lindberger 1992: 190f). Detta skattfynd är det äldsta som har hittats i en grav i det geografiska område den här uppsatsen tar upp. I Skånelandskapen finns det sex skattfynd i gravar med tpq från 825 till 1086. På Sjöland, Höje Tåstrup kyrkogård, finns det ett skattfynd i en grav bestående av två danska mynt, sk runmynt, präglade under Sven Estridsen med tpq ca 1060. Det yngsta gravskattfyndet är från Fuglie kyrkogård i Skåne med tpq 1086. Fyndet består av nio danska mynt. Av de övriga gravskattfynden är det värt att nämna ett fynd från Blekinge. I en grav i Binga i Jämsjö socken hittades en skatt med 51 arabiska mynt, tpq 860/861.

Vare sig mynten har lagts i gravarna som charonsmynt eller av annan anledning är det väldigt få personer som fick mynt med sig i graven. På Birka ca 10%, i Löddeköpings snarare 1 %. Det gör det väldigt svårt att dra några slutsatser. Om seden med charonsmynt fanns i Norden under vikingatid, vilket inte är helt otroligt, var det ändå inte speciellt många personer som följde seden. Det kan vara att endast vissa familjer trodde att mynt behövdes efter döden. Det kan även vara att endast få familjer hade tillgång till mynt att lägga i gravarna. Med tanke på mängd-

den skattfynd under vikingatiden, speciellt på Gotland, verkar det troligare att endast få familjer trodde på seden än att få familjer hade tillgång till mynt. Det är ännu färre gravar som har skattfynd än enstaka mynt. Det är därför också väldigt svårt att veta vad skattfynden i gravar står för. För charonsmynt räcker det med ett mynt men man kan även ha lagt ner fler för det syftet. Skattfynden kan också ha lagts ner så att personerna fått med sig sin förmögenhet till nästa liv. Det verkar inte troligt att man har lagt ner skatten i graven som en förvaringsplats för att vid ett senare tillfälle ta upp den igen.

MYNT I KYRKOR OCH PÅ KYRKOGRÄVAR

I materialet har 26 mynt hittats i kyrkor, 16 st av dem i Skåne och 10 st på Själland. 14 mynt har hittats på kyrkogårdar, 11 st i Skåne och 3 st på Själland. Många kyrkor har under 1900-talet renoverats och fått värme installerat i golvet. Detta har betytt att många kyrkor har grävts ut och stora mängder mynt har hittats. I Danmark har man under perioden 1952 till mitten av 1980-talet hittat ca 11 000 mynt i utgrävningar av kyrkogolv (Jensen 1988:223). De flesta av mynten är dock från en senare period än den jag tar upp i denna uppsats.

Hur har mynten hamnat under kyrkornas golv? De flesta stenkyrkorna byggdes runt 1150. Mynten som har dateringar innan 1150, dvs de mynt som är med i min sammanställning, kan ha kommit från gravar från gravplatser som existerat innan man har byggt kyrkorna (Vibe Müller 1989:86). Stenkyrkorna har ibland byggts på samma plats som tidigare träkyrkor. Mynten kan även komma från dessa tidigare kyrkor. Hur de senare, medeltida mynten hamnat under kyrkogolven finns det främst två teorier om. Den ena teorin är att de har offrats och den andra teorin är att de har tappats (Berg 1989:81). Klackenbergs tror främst att de medeltida mynten har tappats av kyrkobesökare, speciellt i samband med offret (Klackenberg 1992:35).

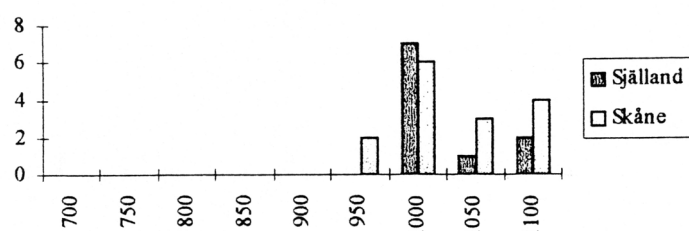

Fig 2) Datering av lösfynd av mynt hittade i kyrkor. I mynt i Skåne är odaterat och därför inte med i diagrammet.

De flesta kyrkfunna mynten i materialet som jag har jobbat med har dateringar från 1000-talet (se fig 2). 2 mynt, ett tyskt och ett engelskt, är från sena 900-talet (965 samt 997). 6 mynt är från 1100-talet, samtliga danska. Ett mynt är odaterat och övriga, 17 st, är daterade till 1000-talet. Mynten kan ha kommit från gravar som legat vid kyrkornas plats tidigare. Det enda som skiljer dateringarna av mynt från gravar och kyrkor är att det inte finns några mynt från den tidiga vikingatiden i kyrkfynden. Detta kan möjligen förklaras av att gravplatsernas lägen var annorlunda under tidiga vikingatiden, mot den senare vikingatidens gravplatser.

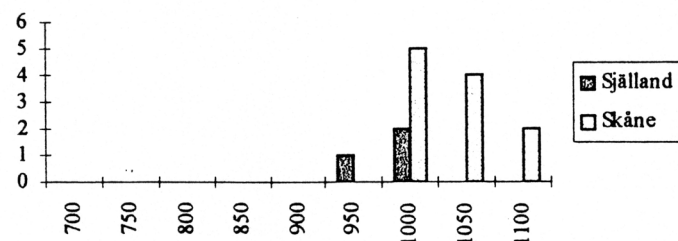

Fig 3) Datering av lösfynd av mynt hittade på kyrkogårdar.

Av mynten som har hittats på kyrkogårdar är de flesta, II av 14 st, daterade till 1000-talet (se fig 3), fyra av dessa är tyska och de övriga är danska. De övriga mynten är ett tyskt mynt från 900-talet och två danska mynt från 1100-talet. Dessa mynt kan, som de kyrkfunna mynten, ha kommit från vikingatida och tidigmedeltida gravar. Även om de inte har hittats i samband med en grav på kyrkogården kan de ha nedlagts i gravar som med tiden har blivit förstörda, t ex av senare gravläggningar.

Tre skattfynd har hittats i kyrkor, två st i Skåne och ett på Sjælland. I Domkyrkan i Lund hittades på 1800-talet 54 danska mynt med tpq 1104 för hela skatten. I S:t Mårtens kyrka i Lund hittade man 64 danska mynt. Den skattens tpq är 1095. I Roskilde utförde man en arkeologisk utgrävning av Skt Jörgensbjerg kyrka. Under grundstenarna till en äldre kyrkobyggnad hittade man ett skattfynd med tpq 1035. Skatten bestod av 33 engelska, 66 danska och 9 tyska mynt. Dessa skattfynd kan komma från äldre gravar men det är inte speciellt troligt. De är troligen nedlagda för förvaring eller möjligtvis som offer.

På kyrkogårdar har man också hittat skattfynd, två i Skåne och tre på Sjælland. På Igelösa kyrkogård i Skåne hittade man ett skattfynd bestående av silverobjekt och 2058 mynt, varav de flesta var engelska. Fyndet har tpq 1003/1004. Det andra skånska kyrkogårdsfyndet kommer från en okänd kyrkogård och det består av 8 mynt, tre tyska, ett engelskt och fyra danska och har tpq 1047. Två av fynden från Sjælland har tpq 1047. Det ena är från Ölsted kyrkogård och består av 31 mynt, de flesta tyska och danska. Det andra fyndet hittades på Vor Frue kyrkogård i Roskilde och består av 16 mynt, de flesta danska. På Glim kyrkogård hittades fyra danska mynt präglade under Niels (1104-1134). Skattfynd från kyrkogårdar kan liksom enstaka mynt mycket väl komma från gravar även om man inte kunde styrka det när man hittade dem. Mynten kan ha lagts i gravar som har förstörts av andra senare gravar. Jorden kan ha rörts om vid grävning så att de inte längre ligger i direkt anslutning till en grav. Fyndet från Igelösa kan pga sin storlek ha en annan förklaring.

Det är många forskare som har tagit för givet att de kristna kyrkorna i allmänhet byggdes på den hedniska kultplatsen. En tro på en sådan kultplatskontinuitet skulle stödjas av ett brev som Gregorius den store år 601 skrev till den engelske missionsbiskopen Augustinus. I brevet stod det att man inte skulle förstöra de hedniska templen utan använda dem i kristet bruk istället (Brink 1992: 105ff). Kultplatskontinuitet har ifrågasatts, t ex om man kan överföra brevets innehåll till nordiska förhållanden, men det finns arkeologiska bevis på att kyrkor har uppförts på hedniska kultplatser. De mynt som har hittats i kyrkor kan t ex ha kommit från förkristna gravar. Gravarna kan ha haft en funktion i kulten. Däremot vet man inte om kultplatsen har varit i bruk när kyrkan byggdes och man vet inte heller om kyrkan uppfördes där pga att det var en kultplats eller om det kanske bara var ett lämpligt ställe där folk lätt kunde samlas (ibid 1992:120f).

MYNT PÅ BOPLATSER OCH HANDELSPLATSER

Vid en arkeologisk utgrävning vid Tygelsjögården i Skåne påträffades ett danskt mynt som präglats under Knut den Store (1018-1035). Myntet hittades när man gick igenom kultur-lagerjord med en metalldetektor. Jorden kom från ett stolphål (Silvegren 1996:136). Vid arkeologiska utgrävningar i Gannarve, Hall socken på Gotland hittades ett engelskt mynt av typen Ethelreds Long Cross (präglat mellan 997-1003) 10 cm ner i ett stolphål. Stolphålet var en del av ett hus från sen vikingatid/tidig medeltid (Östergren 1986:42 och 63). Mynten kan ha hamnat där av misstag när hålen grävdes. Eller så kan de ha lagts dit medvetet, kanske som ett offer för skydd av det nya huset.

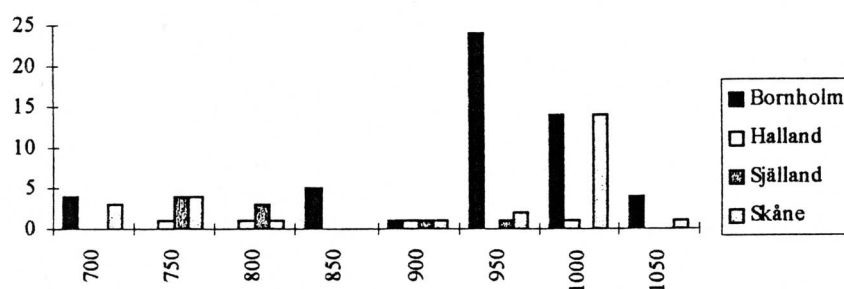

Fig 4) Datering av lösfynd av mynt hittade på boplatser. 67 mynt på Bornholm, 3 på Sjöland och 2 i Skåne är odaterade och finns därför inte med i diagrammet.

Den största andelen mynt i det material som jag har arbetat med kommer från boplatser, 191 st. 119 av dem är från Bornholm, 13 från Sjöland, 53 från Skåne och 6 från Halland. Dateringarna sträcker sig över hela perioden, med flest mynt i perioden 950-1050 (se fig 4). 21 st av de skånska mynten har hittats i Lund. Två av dem är från slutet av 900-talet (ett bysantinskt och ett tyskt), elva är från 1000-talet och åtta från 1100-talet. De flesta av mynten, 15 st, är danska. Antagligen har de flesta mynten hamnat där efter att staden har grundats. Jag tänkte nu ta upp några boplatser och hur de har tolkats för att se om mynten kan stödja dessa tolkningar.

Slöinge strax söder om Falkenberg i Halland är ett område med boplatslämningar och gravar från yngre järnåldern. Platsen ligger ca 6 km från havskusten i Suseåns dalgång. Läget är lämpligt för att kunna utöva ett dominerande inflytande över lokalsamhällen runt om. Det finns inga historiska källor som nämner någon by eller gård på denna plats (Lundqvist m fl 1993:65). I större delen av området finns det gravar, som främst är från yngre järnåldern. Ett område tycks endast bestå av gravar medan ett annat har gravar och lämningar även boplatser. Det är framför allt boplatserområdet som har undersökts. Fyndmaterialet, som pga intensivt jordbruk ofta är fragmentariskt, består bl a av tre guldgubbar, en silverbleckfibula, två likarmade fibulor av brons och avfall av glaspärltillverkning. Det finns också klara indikationer på att man har bedrivit metallhantverk och hanterat granater. Dateringarna av föremålen är från folkvandrings-tid, vendeltid till vikingatid. De arkeologiska undersökningarna och fynden visat på ett omfattande fornlämningskomplex med ett välstånd utöver det vanliga. Långväga utbyte och handel har skett på platsen. Slöingeboplatserna har nog haft en central politisk och religiös betydelse. Andra platser med liknande utseende är t ex regionala centra som Sorte Muld på Bornholm, Herrebro i Östergötland och 700-talets Helgö (ibid 1993:68). Denna plats kan vara den första kända förhistoriska boplatserna i Halland med centralplatsskarakter (ibid 1993 :65).

Två mynt har hittats vid Slöinge boplatssområde. Ett av mynten är ett karolingiskt mynt från tidigt 800-tal. Det myntet var perforerat och kan möjligtvis ha använts som smycke. Det andra myntet är ett arabiskt 900-tals mynt. Som jämförelse kan nämnas att vid Sorte Muld på Bornholm har endast ett mynt hittats, ett arabiskt mynt från mitten av 700-talet. Man har alltså inte hittat några mynt från yngre vikingatiden på någon av de två platserna. Att Slöinge har så få mynt kan bero på att platsen kan ha haft störst betydelse under äldre vikingatid och tidigare. Under äldre vikingatid var det inte lika vanligt med mynt som under senare tider. Dessutom var det kanske inte lika vanligt med mynt i Halland som på t ex Gotland under vikingatiden.

I Löddeköpinge i Skåne, som har nämnts tidigare i kapitlet ”Gravar och fynd av mynt”, finns det lämningar från hela förhistorien men främst från vikingatiden och tidig medeltid, ca 800-1100. Ca 1 km från den nuvarande byn finns ett område som har undersökts arkeologiskt. Fyndmaterialet visade på kontakter längs södra Östersjökusten, i Västeuropa och i södra Norge. Platsen har tolkats som en säsongshandelsplats, vilket också stöds av att området runt platsen inte har varit lämpat för jordbruk. Platsen har använts under 800-talet (Ohlsson 1979:74). I Löddeköpinge by har man också företagit arkeologiska undersökningar. Man har hittat rester även boplatser, t ex gropar och även en gravplats. Boplatssområdets tidigaste datering kan vara redan på 800-talet. Vissa golvfynd och fynd av keramik tyder på det. Det är alltså samtida med säsongshandelsplatsen 1 km utanför byn. Dateringar från 900-talet finns i form av kammar och det finns mynt från 1000-talet. Från 1100-talet finns det inga säkra dateringar, men däremot finns det keramik och en brosch från 12-1300-talet. De sena föremålen har inte hittats i några byggnader så de behöver inte tillhöra boplatserna. Det har alltså funnits en kontinuerlig bosättning mellan ca 800-1100 och den har tolkats som en permanent boplatser (ibid 1979:109ff).

På boplatserna i Löddeköpinge har man hittat fyra mynt. Två tyska och två danska mynt från 1000-talet. Mynten har hjälpt till vid dateringen av några av groparna i husen. I ett av husen hittades ett danskt mynt som präglats under Sven Estridsen (1047-1074) tillsammans med en bronskam från 1000-talet. De tre övriga mynten, ett danskt mynt präglat under Hardeknut (1035-1042) och två tyska andra utgåvor av Otto-Adelheidstyper med datering ca 1020, hittades nära varandra i ett annat hus. Förutom de fyra mynten från boplatserna finns det tretton mynt som har hittats i gravar på gravplatsen i Löddeköpinge (se ovan). Ett nordiskt mynt med datering ca 825 har också hittats vid Vikhögsvägen i Löddeköpinge. Två skatthynd har hittats i Löddeköpinge. Ett av dem hittades redan på 1800-talet och det innehöll 40S danska och 3 tyska mynt. Fyndets tpq är 1074. Det andra skatthyndet med tpq 977 hittades under de arkeologiska utgrävningarna i byn och det bestod av två bysantinska mynt. Skatthynden, speciellt det största, visar att det fanns en större mängd mynt i området.

En annan typ av boplatser är Bjäresjö i Skåne. Här har det funnits en huvudgård som har etablerats under vikingatid och fortsatt in i medeltiden fram till mitten av 1300-talet då gården flyttades. I Bjäresjöområdet finns det lämningar från en mycket lång tid. På en sluttning ner mot Bjäresjön finns lämningar från tidigneolitikum och på en kulle väst och nordväst om kyrkan har man påträffat fynd från bronsåldern och romersk järnålder. Den största delen av det område som har undersökts har utnyttjats under övergången mellan järnåldern och tidig medeltid. Ett hundratal meter nordväst om Bjäresjö kyrka, på en högt liggande naturlig kulle, har man påträffat rester även medeltida huvudgårdsanläggning med rötter i vikingatiden. Fyndmaterialet består av bl a keramik, ridutrustningsdetaljer, redskap för avancerat textilhantverk och mynt. Inga vapen har hittats och det finns inga spår av befästningar. Det ser ut att vara en välbärgad huvudgårdsmiljö med exklusiv karaktär (Skansjö m fl 1989:103). På 1100-talet

byggdes en stenkyrka, antagligen på samma plats som en tidigare träkyrka. Materialet som användes till stenkyrkan användes samtidigt till gården. Antagligen var det gårdsägaren som lät uppföra den nya kyrkan (ibid 1989:106). Huvudgården, kyrkan och prästgården har antagligen varit en integrerad del som har legat inom samma tomt.

18 mynt har hittats Vid Bjäresjöutgrävningarna. Hela tidsperioden för huvudgården finns representerad av mynt. 9 av mynten är från tidsperioden 973-1137. Övriga mynt är från senare tid. Det är således relativt många mynt på denna huvudgård. De stormän som har levt på denna plats kan alltså ha haft god tillgång till mynt, antagligen så länge som gården har funnits.

Uppåkra i Skåne, ca 5 km söder om Lund, är en centralplats under järnåldern. Där har det hittats många mynt, speciellt arabiska, men man vet ännu inte säkert om de kommer från ett skattfynd eller om de är lösfynd. Platsen diskuteras därför inte vidare i denna uppsats.

Det har hittats fler lösfynd av mynt vid huvudgården i Bjäresjö än vid boplatssområdena Löddeköpinge och Slöinge. Staden Lund är dock den plats med flest lösfynd av mynt. Det var antagligen i städerna som det cirkulerade flest mynt och kanske flest personer hade tillgång till mynt. I Lund började man också, sannolikt redan ca 995, att prägla mynt. Slöingeboplatsen kan ha haft sin tyngdpunkt i äldre vikingatid och tidigare och det kan förklara varför det inte finns fler mynt där. Men Löddeköpingeboplatsen har dateringar över hela vikingatiden och mynten som har hittats där har dateringar på 1000-talet. Varför är det då färre mynt där än i Bjäresjö? En annan fråga är hur har mynten hamnat i jorden på boplatserna? Har de tappats eller avsiktligt deponerats?

Vissa av mynten som hittats som lösfynd kan avsiktligt ha lagts ner i jorden eller kanske förvarats i husen och sedan blivit kvarlämnade av olika anledningar (t ex om ägaren dött). Lösfynden av mynt som hittats på boplatser kan också ha tappats. Bjäresjögården hade flera lösfynd av mynt. Om det bara var stormannen på gården som hade tillgång till mynt är det inte särskilt troligt att den personen valt att förvara eller deponera mynten på flera olika platser på gården. Men det kan förstås ha varit flera personer på gården som har haft tillgång till mynt. Det verkar ändå troligast att mynten främst har tappats. Även på handelsplatser och i städer kan nog de flesta lösfynden av mynt ha tappats. Mynten är relativt små och kan lätt försvinna på jordgolv i husen eller utanför i gräset eller på marken.

AVSLUTANDE DISKUSSION

SKILLNADER OCH LIKHETER MELLAN DE OLIKA OMRÅDENA

Det sammanställda materialet visar att de flesta lösfynden av mynt hittas vid arkeologiska utgrävningar (ca 37%) och med metalldetektor (ca 35%). Det är stora skillnader mellan de olika områdena. På Bornholm finns det 166 lösfynd av mynt som deponerats i perioden 800-1140. 116 av dem har hittats med metalldetektorer, varav ett under en arkeologisk utgrävning. 13 mynt har hittats under utgrävningar, 11 vid rekognoscering av områden. De övriga 27 mynten finns det ingen uppgift om eller så har de hittats av slump. Av Själlands 70 lösfynd av mynt har 17 hittats med metalldetektor, 25 vid utgrävningar, 2 genom rekognoscering och 26 på övrigt sätt. Av Skånes 144 mynt har en stor andel, 101 st hittats vid utgrävningar och en av dem med metalldetektor och resten, 43 st, har hittats på övrigt sätt. Hallands 10 mynt har hittats vid utgrävning, 6 st (varav ett med metalldetektor), 2 med metalldetektor och 3 på övrigt sätt. Ingen av Blekinges fyra mynt har hittats med metalldetektor eller vid utgrävning. Det är alltså mycket vanligare med metalldetektorfynd i Danmark (speciellt på Bornholm) än i Sverige. Det beror till största del på att de två länderna har olika lagar angående användning av detektorer. Samtidigt har fler mynt hittats vid arkeologiska utgrävningar i Sverige (speciellt Skåne) än i Danmark. Beror det på att fler utgrävningar av platser i denna tidsperiod utförs i Sverige än i Danmark, eller finns det en annan förklaring?

Lösfynd av mynt i gravar är i särklass flest i Skåne (27 av 34) av de områden uppsatsen täcker. 5 enstaka gravmynt har hittats på Bornholm och ett var i Blekinge och Halland. Inga lösfynd av mynt i gravar har hittats på Själland. 13 st av Skånes gravmynt kommer från Löddeköpinge, där ca 1300 gravar har grävts ut på begravningsplatsen. Att det har hittats färre mynt i de övriga landskapen än i Skåne kan mycket väl bero på att man inte har grävt ut lika många gravar där. Av Sveriges landskap har man i Uppland hittat mynt i flest gravar, 252 (varav 135 på Birka). Det stora antalet gravfynd där beror sannolikt på mycket omfattande utgrävningar, speciellt i Stockholmsområdet (Jonsson 1993b:127ff). Det kan också stämma in på Skåne jämfört med de övriga landskapen denna uppsats tar upp (trots att det inte har hittats i närheten lika många mynt i gravar där som i Uppland).

Lösfynd av mynt i kyrkor och på kyrkogårdar från den undersökta perioden har enbart hittats i Skåne (16 respektive 11) och på Själland (10 respektive 3). Även här kan det bero på hur omfattande utgrävningarna av kyrkor och kyrkogårdar har varit i de olika områdena. Kan det även bero på att kyrkor och kyrkogårdar anlades senare på Bornholm, i Blekinge och Halland än i Skåne och på Själland? I medeltida Danmark var Skåne och Själland tillsammans med Jylland och Fyn ett kärnområde ur ekonomisk och social synpunkt, medan Bornholm, Blekinge och Halland var marginalområden (Andrén 1985:5). En förändring av religion sker oftast först i ett samhälles översta skick för att sedan sprida sig till alla grupper (Anglert 1995:8). Kanske kyrkorna och kyrkogårdarna fick betydelse och anlades senare i marginalområdena och därmed hamnade möjligen inga mynt från perioden innan 1140 i dem.

191 mynt i det bearbetade materialet har hittats på boplatser. 119 av dessa hittades på Bornholm, 13 på Själland, 53 i Skåne och 6 i Halland. Anledningen till det stora antalet på Bornholm tror jag beror på att det där är mycket vanligt att avsöka boplatksområden med metalldetektorer. 100 av de 119 boplatssfynden hittades med hjälp av metalldetektorer. I de övriga områdena är det vanligare att mynten hittats vid arkeologiska undersökningar, t ex

samtliga av Skånes boplatlösfynd av mynt hittades vid utgrävningar, varav en med hjälp av metalldetektor.

LÖSFYND AV MYNT OCH SKATTFYND

Birgitta Hårdh har delat in skattfynden i södra Sverige i fyra kronologiska grupper (Hårdh 1989:48):

1. Tidiga fynd, 800-talet. Fynden består av mynt och hela smycken och nästan ingen fragmentering har skett.
2. Ca 900-970. Skatterna domineras av arabiska mynt och består även av oftast lokalt gjorda smycken. Fragmentering av silvret har börjat i den här perioden.
3. Ca 971-1040. Skatterna domineras av västeuropeiska mynt, främst tyska och engelska. Mycket små fragment av bitsilver. Både mynt och smycken från många olika geografiska områden. Fragmenteringen verkar ha sin höjdpunkt ca 1000. Efter ca 1020 börjar bitsilvret minska i fynden.
4. Efter 1040. Alltmer inhemska danska mynt. Bitsilvret försvinner gradvis.

I det material som jag har arbetat med dominerar de arabiska mynten fram till ca 960 med inslag av bl a nordiska, bysantinska och karolingiska mynt. Därefter finns det endast ett ytterligare lösfynd av ett arabiskt mynt från 970-talet. Från ca 970-1030 dominerar de tyska mynten och från ca 990 finns det även alltfler engelska mynt. De danska mynten blir allt vanligare på 1030-talet fast det finns fortfarande en hel del tyska mynt kvar. Från 1040-talet dominerar de danska mynten nästan helt. Det yngsta importerade myntet är ett tyskt mynt daterat till 1068 och det hittades i Skåne. 107 av mynten i materialet har inte kunnat dateras. Mynten i skattfynden och lösfynden av mynt stämmer väl överens tidsmässigt när det gäller vilka länder som dominerar.

Det är antagligen fler skattfynd som hittas även slump, t ex vid jordbruksarbete, jämfört med lösfynd. Det är lättare att se och upptäcka mynt och annat silver om det finns flera bitar än om det endast finns enstaka.

Skattfynd i gravar är mer ovanliga än enstaka mynt. Det största antalet mynt i en grav är 51 (Binga, Jämsjö socken i Blekinge). Det tyder på att mynt i gravar oftast inte hade med en förmögenhet att göra, utan kanske snarare hade ett speciellt syfte, som t ex charonsmynt (Jonsson 1993b: 126f). Skattfynd på kyrkogårdar är inte speciellt vanliga och de kan ha kommit från gravar och får då samma förklaring. Inte heller i kyrkor är det vanligt med skattfynd jämfört med lösfynd. Skattfynden som har hittats i kyrkorna verkar inte ha kommit från gravar. De kan ha placerats där som offer eller för förvaring, men det var inte någon vanlig plats för skattnedläggelse.

Skattfynd vid boplatser är sannolikt en mycket vanligare förekomst. I Löddeköpinge har som tidigare nämnts, i kapitlet "Mynt på boplatser och handelsplatser" två skattfynd hittats. Gotlands skattfyndprojekt har visat att många skattfynd, eventuellt de flesta, på Gotland har lagts ner på boplatserna och t.o.m. inne i husen (Östergren 1985:16). Möjligtvis gäller det även i södra Sverige och i Danmark. Även många lösfynd av mynt (191 av 394) har hittats vid boplatsområden. Det var antagligen nära eller i hemmet man förvarade och kanhända även tappade mynten.

SAMMANFATTNING

Den här uppsatsen behandlar lösfynd av mynt, hur de har hittats och på vilka platser. En jämförelse görs mellan dem och skattfynd. En sammanställning har gjorts över främst vikingatida och tidigmedeltida (exakt tidsavgränsning är 690-1140) lösfynd av mynt i Skåne, Blekinge, Halland, Bornholm och Själland. Sammanlagt består materialet av 394 mynt, varav 166 hittats på Bornholm, 144 i Skåne, 70 på Själland, 10 i Halland och 4 i Blekinge.

Vikingatiden börjar ca 800 i Danmark då de första vikingaräderna mot Västeuropa sker. Centralpunkten i Danmark flyttar sig från Fyn på 800-talet till Jylland under Jellingedynastin på 900-talet. Vid kungen Sven Tveskäggs tid (ca 987-1013) var antagligen hela Danmark ett enat land. Skånelandskapen får nog störst betydelse först under 1000-talet då staden Lund blir den största myntorten i Danmark. Den näst största myntorten är Roskilde på Själland. Myntning sker i Danmark under tidigare skeden men får först på 1000-talet riktigt genomslag i landet.

De flesta mynten i materialet hittas vid arkeologiska utgrävningar (framförallt i Sverige) och med hjälp av metalldetektorer (framförallt i Danmark). Förklaringen till att många fler mynt i Danmark hittas med metalldetektorer är att länderna har olika lagar vad gäller användandet av dem. I Danmark kan alla fritt använda detektorer medan det i Sverige är förbjudet att utan länsstyrelsens tillstånd använda dem.

34 mynt har hittats som lösfynd i gravar. De flesta av mynten ligger i skelettgravar. Anledningen till att man lagt mynt i gravar kan vara charonsmyntseden. Mynt läggs med den döde så att han/hon kan betala färjemannen Charon för att komma över dödsfloden. Något som stöder denna teori är att det är ovanligt med större mängder mynt i gravar vilket tyder på att mynt i gravar inte har med förmögenhet att göra. 26 mynt har hittats i kyrkor och 14 på kyrkogårdar. De kan ha kommit från äldre gravar. Den största andelen lösfynd av mynt har hittats på boplatser. En del av dessa mynt kan ha placerats i jorden för förvaring men många kan helt enkelt ha tappats.

REFERENSER

- Andersson, E. 1992. *Mynt i vikingatida gravar*. Stockholm. Uppsats i påbyggnadskurs.
- Andrén, A. 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Malmö. Diss.
- Anglert, M. 1995. *Kyrkor och herravälde*. Lund. Diss.
- AUD: *Arkaeologiske udgravninger i Danmark*. Köpenhamn.
- Bendixen, K. 1967. *Denmarks money*. Köpenhamn.
- Bendixen, K. 1988. Nyere danske fund af merovingiske, karolingiske og aeldre danske mønter. *Commentationes Numismaticae 1988*. Hamburg, sid 37-50.
- Berg, K. 1989. Coins in churches: a means of payment? Part one. *Coins and archaeology BAR International Series 556*, Clarke, H. & Schia, E. (red.). Oxford, sid 77-82.
- Blomqvist, R. 1951. *Lunds historia. I Medeltiden*. Lund.
- Brink, S. 1992. Kultkontinuitet från bosättningshistorisk utgångspunkt. *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*, Nilsson, B. (red). Uppsala, sid 105-125.
- Cinthio, H. 1979. The Löddeköpinge Investigation III. The Early Medieval Cemetery. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1979-1980*. Lund, sid 112-131.
- Cinthio, H. Februari 1997. Muntligt meddelande.
- Cinthio, M. Februari 1997. Muntligt meddelande.
- CNS: *Corpus nummorum saeculorum*. Stockholm. 1975-.
- Galster, G. 1964. *Sylloge of Coins of the British Isles (SCBI)*, del 4. London.
- Galster, G. & Jensen, J. S. 1979. The Coins from the Löddeköpinge Cemetery. Appendix I. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1979-1980*. Lund, sid 124-127.
- Gräslund, A-S. 1965-66. Charonsmynt i vikingatida gravar? *TOR XI*. Uppsala, sid 168-197.
- Hårdh, B. 1976. *Wikingerzeitliche depotfunde aus Südschweden. Katalog und tafeln*. Lund.
- Hårdh, B. 1989. The Function of Silver in the Viking Age. *Coins and Archaeology BAR International Series 556*, Clarke, H. & Schia, E. (red). Oxford, sid 43-51.
- Höilund Nielsen, K. & Vang Petersen, P. 1993. Detektorfund. *Da klinger i muld. 25 års arkaeologi i Danmark*, Hvass, S. & Storgaard, B. (red). Århus, sid 223-227.

Jensen, J. S. 1979. Middelaldermønter fra kirketomt i Lund. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 4, 1979, sid 75-80.

Jensen, J. S. 1988. Metaldetektorer og møntfund. *Festskrift til Olaf Olsen*. Köpenhamn, sid 223-230.

Jensen, J. S. 1993. Deutsche münzen des 10. und 11. Jahrhunderts als einzelfunde in Dänemark. *Die Sahler, fernhandel und geldwirtschaft*. Sigmaringen, sid 251-254.

Jonsson, K. 1986. *Viking-Age Hoards and late Anglo-Saxon Coins*. Stockholm.

Jonsson, K. 1993a. The routes for the importation of German and English coins to the Northern Lands in the Viking Age. *Die Salier, fernhandel und geldwirtschaft*. Sigmaringen, sid 205-232.

Jonsson, K. 1993b. Möre i ett numismatiskt perspektiv. *Möres kristnande*. Uppsala, sid 117-144.

Klackenberg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund. Diss.

Koronen, A. 1996. *Engelska mynt i nordiska fynd*. Stockholm. Uppsats i påbyggnadskurs.

Kromann, A. 1985. Kufiske dirhemer fremkommet i Danmark efter 1938. *Hikuin* 11. Højbjerg, sid 51-62.

Kyhlberg, O. 1985. Skattfynd och metaldetektorer. *Gotländskt Arkiv* 1985. Visby, sid 7-10.

Lindberger, E. 1992. Hedebymynt i Halländskt gravfynd. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 10, 1992, sid 190-191.

Lundqvist, L., Rosengren, E. & Callmer, J. 1993. En fyndplats med guldgubbar vid Slöinge, Halland. *Fornvännen* 88. Stockholm, sid 65-70.

Meschke, C. 1985. Metallsökare och fornminnen - nya bestämmelser i den svenska fornminneslagen. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 8, 1985, sid 156-159.

NNÅ: *Nordisk Numismatisk Årsskrift*.

Ohlsson, T. 1979. The Löddeköpinge Investigation II. The Northern Part of the Village Area. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1979-1980. Lund, sid 68-111.

Randsborg, K. 1980. *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. London.

Sawyer, P. 1985. *Kungar och vikingar*. Malmö.

Silvegren, U. 1996. Ett intressant myntfynd från Tygelsjö - Knud den Store, Roskilde, Hauberg 30. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 8, 1996, sid 136-138.

Silvegren, U. Februari 1997. Opublicerat material.

Skansjö, S., Riddersporre, M. & Reisnert, A. 1989. Huvudgårdarna i källmaterialet. *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*, Andersson, H. & Anglert, M. (red). Stockholm, sid 71-134.

Stenberger, M. 1958. *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit I*. Stockholm.

Thunmark-Nylén, L. 1986. Hedningar, kristna och silverskatter. *Gotländskt Arkiv 1986*. Visby, sid 23-44.

Vibe Müller, I. H. 1989. Coins in churches: a means of payment? Part two. *Coins and Archaeology BAR International Series 556*, Clarke, H. & Schia, E. (red). Oxford, sid 83-89.

Östergren, M. 1985. Metalldetektorn i praktiskt bruk. *Gotländskt Arkiv 1985*. Visby, sid 11-28.

Östergren, M. 1986. *Silverskatter och boningshus*. Visby.

Östergren, M. 1989. *Mellan stengrund och stenhus*. Theses and Papers in Archaeology 2. Stockholm. Diss.

